

ФОРМУВАННЯ РЕФЛЕКСИВНИХ УМІВ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ У КОНТЕКСТІ ДОСЛІДЖЕННЯ КУЛЬТУРИ ПРОФЕСІЙНОГО МИСЛЕННЯ

Ковальчук Л.О. (м. Львів)

Важливу роль у формуванні культури професійного мислення майбутнього педагога, його професійному становленні відіграє рефлексія. Теоретичне осмислення праць учених (зокрема, А. Бізяєвої, Дж. Гілфорда, В. Гриньової, Г. Дехтяр, Ю. Кулюткіна, В. Метаєвої, І. Муштавінської, К. Роджерса, М. Савчина, В. Сластьоніна, В. Чайки та ін.) засвідчує, що проблема рефлексії досліджувалася в контексті пізнавальної, навчальної, професійної та інших видів діяльності. Сьогодні цей феномен став предметом дослідження різних людинознавчих наук, де простежуються різні підходи до трактування її сутності. Зокрема, під **рефлексією** (лат. *reflexio* — відображення) розуміють:

- процес осмислення чогось за допомогою вивчення і порівняння (у *філософії*) [7, с. 394];
- розумовий розвиток, спрямований на пізнання людиною самої себе: психічних станів, почуттів, здібностей, характеру, вчинків, поведінки та інших властивостей своєї особистості (у *психології*) [5, с. 300];
- не просто знання або розуміння суб'єктом самого себе, але й з'ясування того, як інші знають і розуміють "рефлектуючого", його особистісні особливості, емоційні реакції і когнітивні уявлення (у *педагогіці*) [4, с. 504];
- принцип людського мислення, який спрямовує його на осмислення і усвідомлення власних форм і передумов (у *соціології*) [6, с. 240].

У контексті дослідження проблеми за окресленою темою зазначимо, що нас цікавить культурологічний аспект рефлексії у сфері професійного мислення педагога, оволодіння професійною рефлексією як культуровизначальним механізмом педагогічної діяльності і мислення. З цього погляду заслуговують на увагу трактування аналізованого поняття з позиції мисленнєвої діяльності людини. Так, В. Метаєва під **рефлексією** розуміє форму мисленнєвої діяльності, яка виникає як результат усвідомлення людиною діяльності, що потребує осмислення [3, с. 141].

Особливим видом професійної рефлексії педагога (викладача вищого навчального закладу, вчителя загальноосвітньої школи тощо) є педагогічна рефлексія. У визначенні сутності цього поняття ми виходимо з розуміння педагогічної діяльності, педагогічної культури та культури професійного мислення педагога. З огляду на це, **педагогічну рефлексію** розглядаємо як здатність педагога зосереджуватися на собі, осмислювати і оцінювати себе (власні мотиви, потреби, цілі, цінності, прагнення, інтереси, установки, професійну компетентність, дії, результати своєї діяльності тощо) і відповідно колег, учнів, студентів та інших людей, а також усвідомлювати те, як його сприймають оточуючі. Вона є показником суб'єктності педагога в процесі професійної діяльності, необхідною умовою його саморозвитку, самопізнання, самоактуалізації, самоосвіти, самовираження, самоствердження, самореалізації тощо.

Здатність до педагогічної рефлексії виявляється в складних процесах саморозуміння та розуміння інших, самооцінювання та оцінювання інших, самосприйняття та сприйняття інших, самоінтерпретації та інтерпретації інших. Така здатність залежить від того, наскільки у педагога сформовані рефлексивні вміння. Це вміння, які дають змогу педагогу не зациклюватися лише на собі, своїй діяльності, а допомагають пізнавати інших суб'єктів педагогічного процесу, їх позиції, мотиви, цілі, думки, дії, вчинки, поведінку тощо. Рефлексивні вміння, за допомогою яких здійснюється осмислення, конструювання і оцінка реальної дійсності, управління нею, вчені (зокрема, Ю. Кулюткін, І. Муштавінська) відносять до метакогнітивних умінь.

У контексті дослідження проблеми зазначимо, що успіх навчання, що є

обопільною діяльністю в системі "людина–людина", залежить від сформованості рефлексивних умінь не тільки у педагога як суб'єкта викладання, але й у школяра чи студента як суб'єкта учіння. Отже, педагог має сам володіти рефлексивними вміннями і повинен навчити рефлексії своїх вихованців. З огляду на це, у підготовці студентів до майбутньої педагогічної діяльності особливого значення надаємо формуванню таких **рефлексивних умінь**:

- діагностувати свої особистісні і професійні якості, індивідуально-психологічні особливості вихованців, рівень їх освіченості, вихованості тощо;
- пізнавати себе, свій особистісний і професійний потенціал, осмислювати власну життєву позицію, а також пізнавати емоційно-вольовий стан окремих вихованців та цілого колективу тощо;
- ставити перед собою цілі і завдання, розробляти програму, моделі їх досягнення;
- планувати свою рефлексивну діяльність та систему прийомів мотивації і стимулювання рефлексивної діяльності вихованців;
- передбачати результативність своїх дій, наслідки своїх вчинків, ефективність використання тої чи іншої методики навчання, а також прогнозувати, яким буде формування і розвиток особистості вихованця тощо;
- аналізувати і осмислювати свої думки, позицію, дії, вчинки, діяльність, а також думки, позиції, дії, вчинки, діяльність тих, кого він навчає;
- порівнювати досягнуті результати з поставленими цілями та завданнями тощо;
- через пізнання майбутнім педагогом себе, адекватне уявлення про себе обирати напрями подальшого власного особистісного і професійного зростання;
- створювати умови для успішної рефлексивної діяльності своїх вихованців тощо.

Формування рефлексивних умінь повинно відбуватися інтегровано з розвитком рефлексивних здібностей майбутніх педагогів, оволодінням ними вміннями в галузі педагогічної техніки, а також перцептивними, сугестивними, комунікативними, дидактичними та іншими професійними вміннями. Формування рефлексивних умінь неможливе без урахування у професійно-педагогічній підготовці таких **рефлексивних механізмів**: самопізнання, самоактуалізація, самовизначення, самопостереження, самоаналіз, самоконтроль, самооцінювання, самореалізація тощо.

Зазначимо, що теоретичні і практичні засади формування рефлексивних умінь студентів під час вивчення педагогічних дисциплін відображено в укладених нами навчальних посібниках [1; 2].

Підсумовуючи, зауважимо, що проведене теоретичне осмислення проблеми формування рефлексивних умінь у контексті дослідження культури професійного мислення майбутніх педагогів не вичерпує всіх аспектів цієї важливої теми. Перспективною подальших досліджень розглядаємо застосування рефлексивних методик, презентацію та експериментальну перевірку моделі рефлексивного навчання у процесі вивчення педагогічних дисциплін студентами природничих факультетів.

Література

1. Ковальчук Л. Основи педагогічної майстерності : навч. посібник / Лариса Ковальчук. – Львів: Видав. центр ЛНУ імені Івана Франка, 2007. – 608 с.
2. Ковальчук Л. Практикум з педагогіки : навч. посібник / Лариса Ковальчук. – Львів: Видав. центр ЛНУ імені Івана Франка, 2005. – 253 с.

3. Метаева В.А. Развитие профессиональной рефлексии в последипломном образовании: методология, теория, практика / В.А. Метаева. – М.: Наука, 2006. – 310 с.
4. Педагогика : Большая современная энциклопедия / [сост. Е.С. Рапацевич]. – Мн.: Соврем. слово, 2005. – 720 с.
5. Психологічна енциклопедія / [Авт.-упоряд. О. Степанов]. – К.: Академвидав, 2006. – 424 с.
6. Соціологія : словник термінів і понять / [За заг. ред. Є.А. Біленького, М.А. Козловця]. – К.: Кондор, 2006. – 372 с.
7. Философский энциклопедический словарь. – М.: ИНФРА-М, 2006. – 576 с.

ФОРМУВАННЯ МЕТОДОЛОГІЧНИХ ЗНАТЬ УЧНІВ ЯК АКТУАЛЬНА ПРОБЛЕМА ШКІЛЬНОЇ БІОЛОГІЇ

Комарова О.В. (м. Кривий Ріг)

Проблема формування методологічних знань учнів не є новою в педагогічній науці [4, 6, 10]. У різні часи вивчались такі аспекти цього питання, як дефініція самого поняття «методологічні знання», їх структура, співвіднесення з іншими видами знань [4, 11], умови, етапи їх формування та критерії сформованості, роль у становленні в учнівській уяві світоглядної картини світу [7, 12] тощо. У філософській літературі знання поділяється на методологічне або нормативне та предметне [9]. *Методологічне знання* – це знання з методології науки, яке необхідне для свідомого системного засвоєння основ наук і формування світогляду [11]. Методологічне знання об'єктами вивчення має розумові та предметно-орудійні пізнавальні операції отримання, перевірки, побудови знання. Предметне знання об'єктами вивчення має явища та процеси, зафіксовані в спостереженнях та експерименті (фактуальні знання, емпіричні закони і гіпотези). У методичній літературі спостерігається наявність різних підходів до розкриття сутності та ролі методологічних знань. Так, одні автори визначають методологічні знання як *сукупність інтелектуальних інструментальних засобів*, що забезпечують сприйняття нової інформації, осмислення, розуміння та вбудовування її в суб'єктивну модель знань індивідуума, які, розвиваючи семантичну пам'ять, визначають основу пізнавальної активності суб'єкта навчання [8]. Інші під методологічними знаннями розуміються *конкретні галузеві теорії*, зовнішні по відношенню до них *положення та факти*, які пояснюють структуру наукового знання і є інструментом розв'язання деяких теоретичних проблем [2]. У методиці навчання біології [3] під методологічними розуміються *знання про знання та методи наукового пізнання*. Підкреслюється, що під час вивчення живої природи учні ознайомлюються з означеннями видів знань, структурно-логічними схемами їх опису, проявом ієрархічних зв'язків між ними. За одним з підходів застосування в процесі навчання методологічних знань є засобом систематизації навчального матеріалу [5]. При цьому виділено концептуальні положення, що визначають методику застосування методологічних знань при вивченні біології як засобу здійснення учнями вищевказаної операції формальної логіки.

Не зважаючи на достатню теоретичну розробленість проблеми формування методологічних знань учнів засобами навчальних предметів, за літературними даними [1] вчителі не проводять цілеспрямованого навчання учнів методологічними знанням. Основними причинами такого становища є: 1) невизначеність складу методологічних знань, відсутність чітких принципи, цілей та засобів їх формування в учнів; 2) неусвідомленість учнями зв'язку між засвоєними методологічними знаннями та іншими видами знань; 3) незавершеність процесу формування методологічних знань, оскільки він не завершується оцінкою їх рівня.